

ENKELE THEORIEN OVER HET MODERNE IMPERIALISME

In het hiervolgende zal gepoogd zal geppogd worden een kort overzicht te geven van de in deze eeuw opgestelde theorieën aangaande het Moderne Imperialisme - het woord, waarmee wij het tijdvak van 1880 tot 1914 in de Geschiedenis grofweg aanduiden. Wanneer wij aan het begin van deze studie onze gedachten laten gaan over een karakteristiek van het imperialistische tijdperk, kunnen wij het volgende constateren: een feit is dat imperialistische gedachten hun weg baanden naar kabinetten en parlementen. Eveneens is het duidelijk dat ideologen het politieke klimaat ten zeerste hebben beïnvloed. Tenslotte de steeds intensievere repercussies op het krachtveld der politiek. De stijl van deze era was een wisselwerking van al deze factoren. Groot-Britannië ging hier voorop, maar ook andere naties betraden reeds vlug het pad van de imperialistische expansie. In deze verhandeling zal eerst ingegaan worden op het ontstaan en de ontwikkeling van het "woord" imperialisme in de 19de eeuw, ook als politiek fenomeen, - zoals boven geschetst. Daarna zal enige aandacht besteed worden aan de Marxistische theoretici uit de eerste decennia van deze eeuw en hun voornaamste critici. Als afsluiting volgen de meer huidige en historische analyses globaal in twee hoofdlijnen in te delen.

Geschiedenis van het "woord" Imperialisme.²

In het Frankrijk van Louis Philippe in de jaren '40 van de vorige eeuw ontstond een "parti impérialiste" - de herinnering in leven houdend van al dat goede, wat het Ancien Régime en het Keizerrijk geboden had. Deze partij had niet meer om het lijf dan een "parti de l'honneur". Toen de Julimonarchie in 1848 ten val kwam en in 1852 het tweede keizerrijk onder onder Napoleon III zich vestigde, werd enige jaren later de term Imperialisme in Engeland gebruikt, - en wel in afkeurende zin -, voor de binnenlandse politiek van Napoleon III. Eenmaal in het Engelse spraakgebruik opgenomen, zou het woord een curieuze ontwikkeling doormaken en aan het eind van het Victoriaanse tijdperk bepaald positief gewaardeerd worden in de strict Engelse betekenis van het woord.

Als wij het Engeland bekijken in de tijd van de troonsbestijging van Koningin Victoria en twee decennia daarna, zien wij als aanduiding van het "United Kingdom" de term "Empire" gebruikt: "British Empire", - semantisch gezien niet ver af van het woord waar het hierom gaat! Een tweede punt is, dat juist in die tijd het oude koloniale systeem sterk ter discussie stond, mede door de moeilijkheden, die zich overal voordeden - bijv. Sepoys opstand in India, Opiumoorlogen in China. In deze discussie stonden twee meningen duidelijk tegenover elkaar: aan de ene kant de Manchester-school onder leiding van R. Cobden en na zijn dood in 1865 L. Mallet, die algehele "free-trade" voorstond en koloniën als lastposten brandmerkte; aan de andere kant de politicus en pamflettist Ch. Dilke, die in zijn "Greater Britain" van 1868 zijn lezers te verstaan gaf dat het "United Kingdom" zich had uit te breiden tot één groot "Empire", dat bijeen gehouden zou worden door Ras, Taal en Wet van de Britse beschaving.⁴ In deze zin sprak ook de historicus J.A. Froude zich uit in zijn rede als rector aan de St-Andrews universiteit in maart 1869.⁵

Als reactie hierop verscheen in de Spectator van elf

januari 1868 voor het eerst de term Imperialisme als trefwoord voor deze opinies. Beiden, - zowel de gedachten over een "Greater Britain" als de term -, zijn vertegenwoordigd in de twee beroemde redevoeringen van Disraëli in Manchester (3-4-1872) en de "Crystal Palace Speech" in Londen (24-6-1872). Gedurende de regering van Disraëli (1874-1880) werd het woord voor het eerst in de Britse partijpolitiek gebruikt en begon het aan een lange carrière als politieke term, achter voorlopig als slogan tegen Disraëli c.s. In deze jaren vestigde het woord zich voorgoed in de politieke taal, hoewel de emotionele intenties vaak duidelijker waren dan de precieze betekenis. Ondanks het feit dat Imperialisme als politiek in de jaren '80 nog veroordeeld werd, kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat de Imperiumgedachten bij steeds meer mensen de overhand kregen. Het gevolg was dat midden in de jaren '90 het woord zonder veel schaamte gebezigd kon worden. De inhoud was tevens niet vrij van raciale en nationale trekken. Het eerste vond zijn uiting in het Sociaal-Darwinisme: vooral het incorporeren van het Afrikaanse werelddeel in de expansiedrift gaf een sterk gevoel van morele verplichting. Geheel Afrika diende bezet te worden om er de leyende volkeren vertrouwd te maken met de christelijke beschaving.⁶ Op het tweede komen wij uitgebreid terug.

1899, behalve het jaar van bijkans ongekennde populariteit voor imperialistische gevoelens, was het jaar van het uitbreken van de Boerenoorlog. Deze oorlog, waarin blanken elkaar bloedig afslachtten en de Engelsen veel van hun aanzien verloren, sleepte zich drie jaar voort. In deze jaren ontstond er daardoor eveneens zo'n felle tegenstand tegen deze politiek, dat door een onjuiste interpretatie van deze oorlog het Imperialisme jarenlang in theoretische beschouwingen gekoppeld zou worden aan het Kapitalisme.⁷

Deze scherpe kritiek begon wederom in Engeland, doch barstte op het Continent pas in volle hevigheid los.

De Marxistische theoretici en hun voornaamste critici.

Het begin van deze vooral economische analyses met betrekking tot het einde van de 19de eeuw en zijn overzeese expansie vinden wij in de geschriften van de Engelse liberaal en overtuigd "Free-Trader" J.A. Hobson. Zijn belangrijkste werk, "Imperialism, a study" uit 1902 schreef hij na een reis als journalist door Zuid-Afrika.⁸ Zijn these hield in het kort het volgende in: imperialisme komt voor uit de behoefte van de "captains of industry" om hun surplusgoederen, die in het moederland niet afgezet kunnen worden, te exporteren naar de overzeese gebieden: imperialistische expansie als een noodzakelijke afzetgebied voor industrie en commercie. Hobson heeft grote invloed gehad op met name Oostenrijkse, Duitse en Russische Marxisten, die met een ware hartstochtelijke wetenschapszin het verband, dat Hobson gelegd had tussen imperialisme en kapitalisme, verder uitwerkten en op Marx' eigen theorie entten.

Marx had in "Das Kapital" gesteld dat de kapitalistische wijze van produktie zichzelf langzaam om zeep zou brengen, waarop automatisch de socialistische heilstaat van het proletariaat zou aanbreken. De (neo-) Marxisten toonden met het bestaan van een surpluskapitaal (en de daar logisch uit volgende onderconsumptie in het moederland) de kapitalistische noodzaak van expanderen

aan. Echter - zo zeiden zij -, wanneer deze expansie haar grenzen zou hebben bereikt, zou de definitieve ondergang van de kapitalistische maatschappij eveneens een aanvang zou nemen. Zij breidden Marx' these verder uit, dan hij zelf had gekund of gewild.⁹

Hoewel het algemene beeld van de Marxistische theorie hierboven grofweg is aangegeven, lijkt het ons toch nuttig enkele belangrijke figuren nader te belichten.

De eerste theoretici, die hun belangstelling richtten op het Imperialisme, hadden hun domicilie in Wenen. Eén van deze vooraanstaande socialisten was Rudolf Hilferding, die in 1906 zijn werk "Das Finanzkapital" schreef. Hierin toonde hij achtereenvolgens het verband aan tussen de rol van de banken, het monopoliesysteem en het protectionisme; dit alles samen werkte hij als oorzaak van het Imperialisme en de daar onvermijdelijk uit voortvloeiende oorlog.¹⁰ De uitdrukking "Finanzkapital" maakte vlug school en is in alle na Hilferding schrijvende Marxisten terug te vinden.

Bezien wij de bijdrage van Rosa Luxemburg, de latere revolutionaire van de Spartacusopstand in Berlijn, tot een verklaring van het Imperialisme in de "Die Akkumulation des Kapitals" uit 1913,¹¹ dan kunnen we daar het volgende uit destilleren: De cruciale faktor leidend tot het Imperialisme is de opeenhoping van het kapitaal in het nog niet door het kapitaal aangetaste gebieden; als al deze gebieden zijn opgedeeld, sterft ook het Kapitalisme als systeem af. Dit laatste, imperialistische stadium van het Kapitalisme zal gepaardgaan met wereldomvattende crises, oorlogen en revoluties. De uiteenzetting van Rosa Luxemburg schijnt ons het meest important uit de veelheid van soortgelijke thesen. Opvallend is daarentegen wel dat Lenin met zijn bijdrage altijd wordt geciteerd: De huidige historici zetten zich altijd af tegen de Hobson-Lenin these. Bij analyse van Lenin's "Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus" (in 1915 geschreven) blijkt dat hij de twee hiervoor behandelte thesen samenvat en zich iets wat triest toont over de al een jaar durende oorlog.¹² Al deze Marxisten waren er toen van overtuigd dat de kapitalistische wereld elk ogenblik in elkaar kon storten.

In de tijd dat vele Marxisten actief waren op het gebied der theoretische analyse waren er feitelijk twee niet-Marxistische scribenten,¹³ die zich op dit terrein waagden. Ten eerste Ernest Seillière, een Franse veelschrijvende moralist en socioloog. Hij zag het Imperialisme niet als iets nieuws, maar als iets van alle tijden: een instinctieve impuls van elk individu, inhaerent aan zijn levensdrift. De kern van het fenomeen lag voor Baron Seillière in de vraag of ook het Moderne Imperialisme gebonden zou blijven aan rede en moraal: De golf van geweld vervulde hem met diepe afschuw!

Een eveneens in die richting tenderende theorie is in 1918 gelanceerd door de Oostenrijkse socioloog Joseph A. Schumpeter in zijn "Zur Soziologie der Imperialismen".¹⁴ Ook Schumpeter zag het Imperialisme niet als iets nieuws; voor hem was het een kenmerk van vroege re tijden. In zijn werk gaf hij een overzicht van hem typisch voorgekomen imperialistische en militaire "rijken": Egyptenaren en Assyriërs als voorbeelden van verre tijden, het Ancien Régime als recentere exempel. Hier tegenover had zich het Kapitalisme ontwikkeld, sinds het einde der Middeleeuwen. Beide entiteiten waren elkaar vijandig: Schumpeter wees alle Marxistische theorie hierom af! Voor hem was het Imperialisme een laatste opbloei van

atavistische krachten, die nog eenmaal kans zagen het kwaad van de autocratische staat te laten overheersen. (Hij gaf wel toe dat het Kapitalisme - hoewel in dit tijdvak verdrongen - gaarne meeprofiteerde in de diverse economische sectoren als bv. de scheepsbouw en de wapenindustrie.)

Deze these is o.i. zeer aanvechtbaar. Het hoeft ons dan niet te verbazen een artikel aan te treffen met een scherpe aanval op Schumpeter's visie: In 1952 publiceerde de Amerikaanse, pedante academicus Murray Greene een bepaald onfatsoenlijk stuk proza. Hierin veegde hij met een zorgvuldige analyse de naar Amerika geëmigreerde Oostenrijker - sinds 1932 aan Harvard docerend en in 1950 overleden, - van de tafel.⁵ Greene laakte zijn zienswijze over de ontwikkeling van het Kapitalisme. Ook vond hij de uitweidingen en verklaringen over het atavisme niet ter zake doende. Ten derde merkte Greene op, dat een poging een theorie op te bouwen, die zou moeten gelden zowel voor het oude Egypte, het 17e en 18e eeuwse Frankrijk als het 20e eeuwse Kapitalisme, niet resulteerde in een algemene synthese, maar in een onhistorische abstractie. Wij geven hier uitsluitend de conclusies, die Greene geeft, uit vrees te verzanden in een discussie, die hoe interessant ook voor het verloop van de hier besproken en te bespreken materie niet relevant is gebleken. Afgezien van het feit dat Greene inderdaad de zwakke in Schumpeter naar voren brengt, heeft toch de laatste gewezen op andere interpretatiewijzen van het Imperialisme dan louter economische analyses, nl. het spel der politieke en diplomatieke mogelijkheden. Deze zienswijze voert ons eerst naar de Verenigde Staten.

Enkele historische interpretaties

In 1935 schreef William L. Langer in "A Critique of Imperialism", dat de these niet vol te houden was dat louter economische overwegingen tot expansie hadden geleid.⁶ Hij stelde dat investeringen in nieuwe gebieden relatief zeer gering waren ten opzichte van de andere in het buitenland gedane investeringen. Verder voelde hij in zoverre met Schumpeter mee, dat ook hij enige nadruk wilde leggen op imponderabilia en psychologische factoren. Toch legde hij de nadruk op de politieke faktor: Imperialisme was een projectie van nationalisme, een projectie op vrijwel de gehele wereld van de "struggle for power" en de "balance for power" in Europa. Als Langer in 1962 in zijn "Farewell to Empire"⁷ terugblijkt op de grote rijken van weleer, komt hij tot de volgende conclusie: Imperialisme is veroorzaakt door het Europees "dynamisme" gecombineerd met de technologische superioriteit. Hij laat zich over deze Europese bijdrage aan de gehele wereld bepaald positief uit. Ondanks vele fouten, wangedrag en misbruik hadden de Europeanen bovenal "the raising of the standard of living" gebracht. Ook in de richting van het nationalisme zocht Carlton J.H. Hayes die, in zijn werk "A generation of materialism, 1817-1900" uit 1941,¹⁸ eveneens inging op de achtergronden van het Moderne Imperialisme. Hij was van mening dat het hier ging om nationalistisch fenomeen, hetgeen een vervolg was op de strijd om de nationale eenheid in Europa (o.a. in Duitsland en Italië). Door het prestigeverlies van Engeland en Frankrijk hierdoor geleden - en door het feit dat de grote politiek van Europa zich afspeelde in Berlijn - waren deze beide landen gedwongen expansie buiten het Europese continent

te zoeken. Als reactie hierop volgde de expansiedrift van andere landen als Duitsland, Italië, Rusland en buiten het Europese continent de Verenigde Staten en Japan. Hayes was ervan overtuigd dat deze landen zeer zeker de economische voordelen hebben gezien, die deze koloniën opleverden, en daarom het effect hog hebben verhoogd door neo-mercantilistische protektietarieven.

Op ditzelfde patroon borduurde ook Nicholas Mansergh, toen hij in zijn boek "The Coming of the First World War" (1949) de politieke oorzaken van de zucht naar koloniën belichtte. Hij ging verder dan Hayes en was van mening dat het Imperialisme als politiek verschijnsel primair "was an adjunct to European diplomacy", die leidde tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

De rol van enkele expansionistische politici en hun feitelijke invloed op het regeringsbeleid is nader onderzocht door de Franse historicus Pierre Renouvin. De conclusie daartuit luidde dat, wat betreft de vijf besproken figuren - Jules Ferry, Joseph Chamberlain, Leopold II, Francesco Crispi (van 1887-91 en 1893-96 Italiaans premier) en Theodore Roosevelt -, hun politiek wiken en wegen niet van geringe importantie zou zijn geweest²⁰

De interpretatie waar wij nu de aandacht op willen richten staat midden in de discussie en het is bijzonder moeilijk een sluitende samenvatting te geven, die niet uitmunt door allerlei vaagheden. De opvatting, die hier wordt bedoeld - de Gallagher/Robinson thess - is weer een Engelse bijdrage tot de theoretische analyse van het Moderne Imperialisme. Tevens is zij alleen op de Engelse situatie van toepassing - en dat versterkt haar niet.

In 1953 publiceerde J. Gallagher en R. Robinson, beiden resp. hoogleraar in Oxford en Cambridge, hun beroemd geworden artikel "The Imperialism of Free-Trade"²¹ Hierin vielen zij de orthodoxe zienswijze op de imperialistische geschiedenis van de 19e eeuw (van en in Engeland) aan. Deze ging uit van twee min of meer tegengestelde ontwikkelingen: Tot 1880 was er een typisch anti-imperialistische kracht werkzaam, de Manchester-school van Richard Cobden c.s., de school van de "Free-Trade"; na 1880 volgde de periode van het Moderne Imperialisme. Verder werd hierin de eerste omschreven met de - volgens hen ongelukkige - conceptie van "organic constitutional Empire", het tweede met - het eveneens defecte - "Hobsonian Imperialism". Met naakte feiten²² toonden zij aan dat de gehele Victoriaanse era getuigde van Britse expansie. Zij stelden daarom een nieuwe hypothese op, waarin de periode van de "Free Trade" betitelden als "informal empire and expansion" en het tijdvak van het Imperialisme als "formal empire and expansion". Het informele tijdvak bood een subtiel en complex samenspel van economische en politieke factoren - zie de Britse houding ten aanzien van Nederlands-Indië in 1811 en de Opiumoorlogen in China in 1840 en 1857. In het informele tijdvak tastte Engeland zijn mogelijkheden af, - onder het mom van "Trade not Rule", - die het later toepaste in de formele periode. Daar, waar de informele politiek faalde om de Britse belangen veilig te stellen, greep het in met maatregelen tot occupatie. Tenslotte werd de Engelse verantwoordelijkheid zo onoverzichtelijk, dat de regering overal indirect door direct bestuur verving. Daar dit laatste vooral betrekking had op Afrika, hebben deze beide historici zich tot taak gesteld de Britse politiek ten opzichte van dat werelddeel grondig te analyseren met de bedoeling een bijdrage te leveren tot de algemene theorie van het Imperialisme. In 1961 verscheen hun zeer uitvoerige en gedegen

studie "Africa and the Victorians",²³ waarin zij - als paradox- het volgende stellen: De bezetting van Afrika was geen economische noodzaak voor Engeland (minder dan een zesde van de totale Britse investeringen zijn daarheen gegaan). Het antwoord op de vraag, waarom die gebieden toch in bezit werden genomen, zou ten eerste gezocht moeten worden in de nationalitische crises in Afrika zelf, zoals in Egypte en Zuid-Afrika, die mede te wijten waren aan de steeds toenemende Europese invloeden. Engeland werd als het ware gedreven zijn belangen door occupatie veilig te stellen. Als tweede oorzaak zagen zij het samenvallen van deze crises met de rivaliteit tussen de Europese naties.

Het is ondoenlijk alle facetten van de Gallagher/Robinson these te belichten, evenals de vele kritiek waaraan hun werk heeft bloot gestaan. Toch zijn er wel enkele kanttekeningen te plaatsen bij enige essentiële punten.²⁴ Met hun preoccupatie in het weerleggen van de economische analyses van Hobson c.s. hebben zij het fenomeen uit een te bekrompen gezichtshoek benaderd. Ook - het is reeds vermeld - belichtten zij het Imperialisme gezien vanuit een Brits standpunt, zodat zij zich niet ten volle rekenschap gegeven hebben van de Europese situatie en haar politieke ontwikkeling. Het moge houdbaar zijn, dat - als wij naar de loop der gebeurtenissen kijken alleen vanuit het gezichtspunt van oorzaak en ontstaan - de verdeling van Afrika een climax was van een langdurig proces, maar dat - vanuit invloed en gevolg gezien - de breuk in continuïteit en de revolutionaire effecten van de veranderingen in de 19e eeuw onmiskenbaar waren.

In 1961 verscheen - sterk onder de invloed van de hierboven besproken these - van de hand van de eveneens aan de universiteit van Oxford verbonden D.K. Fieldhouse het artikel: "Imperialism An Historiographical Revision"²⁵ In dit werk zette hij zich scherp af tegen de Hobson-Lenin these en stelde met klem dat economische verklaringen achterhaald zijn. Evenzo wees hij de gebruikelijke scheiding van het fenomeen Imperialisme met de daaraanvooraangaande koloniale perioden van de hand. Om niet nodeloos in herhalingen te vervallen laten wij deze studie verder voor wat zij is, als ook de werken van enige andere auteurs,²⁶ om ons te verdiepen in een meer originele bijdrage van Fieldhouse tot de hier besproken materie. In zijn veelomvattende studie "The Colonial Empires" van 1966 bracht hij een vergelijkend overzicht tot stand van de Europese rijken vanaf 1700.²⁷ Fieldhouse legde de caesuur tussen ouden en nieuwe rijken rond het jaar 1815. En hem vielen de volgende contrasten op: De oude rijken koloniseerden vooral in Amerika en "were all 'settlement' colonies of varying types - 'pure', 'mixed' or 'plantation'". De moderne rijken waren in het algemeen gelegen in Afrika, Azië en de Pacific en deze gebieden werden bezet. In tegenstelling tot de oude rijken niet alleen bezetting van belangrijke (strategische of economische) punten, maar vrijwel complete occupatie. De oude rijken hadden de Europese landen nooit machtsvoordeel opgeleverd en waren ook "in no sense inevitable". Na 1815 waren deze koloniale rijken - to 1880 eerst informeel, daarna formeel - ingebouwd in de Europese machtspolitiek. Ook in dit boek viel hij weer de Hobson-Lenin these aan; uitvoerig heeft hij diverse economische exploitatiemogelijkheden behandeld. In de oude rijken signaleerde hij o.a. het leegplunderen van het veroverde land (Spanje in Mexico en Peru), het spekken van de staatskas door middel van de koloniale inkomsten (het Cultuurstelsel in :

Nederlands-Indië) of het opleggen van unfaire handelsverdragen, zoals gebruik was in het Mercantilisme van de 17e en 18e eeuw. Nieuw zijn in de 19e eeuw de periode van de "Free-Trade" en het ontstaan van de exploitatiemaatschappijen voor o.a. olie, rubber en mineralen.

Het is niet aan ons een oordeel te vellen over de inbreng van Fieldhouse tot de discussie rondom het Imperialisme, maar het kan niet ontkend worden dat een studie van een dergelijke opzet verfrissend werkt en het tijdvak niet ten onrechte in een groter verband plaatst, hoewel gevaren voor generalisatie niet uitgesloten moeten worden.

Dit gevaar²⁹ is zeker aanwezig in het artikel van de Zwitser Herbert Lüthy, medewerker aan het Technologisch Instituut in Zürich die in kort bestek betoogt dat emotionele betrokkenheid van diverse auteurs de meeste discussies over kolonisatie bederven. Volgens hem kan niet ontkend worden - Lüthy poneert hier slechts zijn stelling, zonder daarbij een argumentatie te voeren -, dat de kolonisatie de spil is geweest van het mondiaal historische gebeuren. De Europese landen hebben zich tot taak gesteld de gehele wereld op een hoger plan van beschaving te brengen. Hij maant alle historici zich af te wenden van nationale geschiedenis of westerse geschiedenis om in hun vak mee te bouwen aan de mondiale integratie van de mensheid: "The history of colonization is the history of humanity itself". De positieve waardering over kolonisatie in het algemeen en het Moderne Imperialisme in het bijzonder die Lüthy hier uit, staat in deze studie niet ter discussie, hoewel zij vermeldt dat ook Langer (al genoemd) en Gollwitzer, die Lüthy aan het slot van zijn boek aanhaalt, in deze richting denken.

Aan het slot van dit historiografisch overzicht kan gesteld worden dat een voor alle partijen acceptabele verklaring niet gegeven is (waarschijnlijk nooit gegeven kan worden). Wel staat vast dat de Hobson-Lenin these definitief als verworpen moet worden beschouwd. Voor het recente, vooral het Engelse onderzoek heeft deze these - helaas - nog zoveel emotionele repercussies, dat ook hier het gevoel voor irrationeel analyseren gaat overheersen. Wij geloven - met Hein Gollwitzer aan het slot van zijn werk - dat een redelijke verklaring ligt in de cumulatie van het nationalisme het ontstaan van de Europese naties en de verscherping van de mondiale competitie tussen de Grote Mogendheden. Aan de ene kant kunnen wij al de toenemende participatie en invloed van de publieke opinie zien op de dagelijkse politiek; aan de andere kant presenteerde het Moderne Imperialisme zichzelf als een alliantie van de industriële revolutie en de machtspolitiek op het Europese continent.

M.J. ten Berge

n o t e n

1. H. Gollwitzer, Europe in the Age of Imperialism, 1880 -1914, Londen 1969), pag. 16
2. Schrijver dezes is zich terdege bewust dat het hier om twee woorden handelt: "Modern" en "Imperialisme". Echter er zal in dit gedeelte alleen worden ingegaan op het laatste, daar dit relevant gebleken is. Over "Modern" zij slechts vermeld, dat het in tegenstelling staat tot "Klassiek" in dezelfde woordcombinatie gebruikt: het Klassieke Imperialisme van de Grieken en vooral de Romeinen. Het is in het kader van deze studie ondoenlijk hier dieper op in te gaan, het zou ons te ver van de 19e eeuw af voeren.
3. R. Koebner/H.D. Schmidt, Imperialism, the Story and Significance of a Political Word (Cambridge 1964), pag. 2
4. Ibidem, pag. 88
Soortgelijke opmerkingen verwijzen in deze paragraaf altijd naar het sublieme werk van Koebner, zodat schrijver dezes zich van verdere vermelding ontslaat (tenzij hij het beslist noodzakelijk acht).
5. Ibidem, pag. 94/95, Froude citerend: "Britain may have yet a future.....instead of a country alone, complete in itself, it may become the metropolis of an enormous and coherent empire".
6. Het is niet frappant, dat juist in deze tijd - in het begin van het jaar 1899 - Rudyard Kipling zijn beroemd geworden gedicht publiceerde:
"Take up the White Man's burden -
Send out the best ye breed -".
Voor de culturele invloed van en op het Imperialisme, die in het vervolg van deze studie niet meer zullen voorkomen, verwijs ik naar H. Gollwitzer, op. cit., pag. 141-163
7. R. Koebner, op. cit., pag. 249
Aan het slot van deze paragraaf zou het terecht zijn zich af te vragen hoe Koebner zelf over het Imperialisme dacht. Op pagina 225 schrijft hij: "In the 19th century imperialism reflected a deeper undercurrent of political sentiment. It was a symptom of the attitude adopted by the British people towards their own Empire and was closely connected with imperial issues".
Korter zou zijn werk niet samengevat kunnen worden.
8. Een samenvatting van dit werk in:
H.M. Wright ed., The New Imperialism, (Problems in European Civilization, Boston 1961) pag. 4-28
Ook komt deze these ter sprake in:
R. Koebner, op. cit., pag. 250 v.v.
H. Gollwitzer, op. cit., pag. 191 v.v.
E.M. Winslow, The pattern of Imperialism, (New York 1948) pag. 92-110
9. E.M. Winslow, op. cit., pag. 121 en 130 v.v.

10. Ibidem, pag., 163 v.v.
J.S. Bartstra Sr., Geschiedenis van het Moderne Imperialisme,
Haarlem 1958), pag. 3/4
11. E.M. Winslow, op. cit., pag. 169 v.v.
12. Een samenvatting van dit werk in:
H.M. Wright, op. cit., pag. 29-38
Lenin wordt ook besproken in :
E.M. Winslow, op. cit., pag. 179 v.v.
Een derde punt in Lenin's verhandeling is de kritiek op Karl
Kautsky, waarin hij wederom Rosa Luxembourg volgde - deze laat-
ste had een slaande ruzie met Kautsky met betrekking tot zijn
visie op deze problematiek. Kautsky beweerde nl. in zijn "Im-
perialismus" van 1914, dat de kapitalisten zich weleens konden
realiseren dat zij hun eigen wereld aan het afbreken waren;
dat zij misschien zich daarom aaneen zouden sluiten tot een
vreedzame exploitatie van de wereld. Dit plan doopte hij met
de naam "Ultra-Imperialisme" en hij was ervan overtuigd dat
daardoor de ineenstorting van het Kapitalisme verder ver-
traagd zou worden. (Hij stond met deze visie echter alleen).
13. Enkele titels van zijn werken luiden:
Philosophie de l'impérialisme (1903)
L'imperialisme démocratique (1907)
Introduction à la philosophie de l'imperialisme (1910)
Zie J.S. Bartstra Sr., op. cit., pag. 7/8
14. Een samenvatting van dit werk in:
H.M. Wright ed., op.cit., pag. 47-61
Schumpeter komt ook ter sprake in:
H. Gollwitzer, op.cit., pag. 192
E.M. Winslow, op. cit., pag. 229 v.v.
Het zij vermeld, dat ook Winslow zijn boek beëindigt met een
eigen visie op het Moderne Imperialisme; echter deze blijkt
zeer onder invloed te staan van Schumpeter, zodat wij eraan
voorbij gaan.
15. Een samenvatting van dit werk in :
H.M. Wright ed., op. cit., pag. 62-67
16. W.L. Langer, "A Critique of Imperialism", in Explorations in
crisis, edited by C.E. and El. Schorske. (Cambridge, Mass. 1969)
pag. 167-184
Een samenvatting van dit werk in:
H.M. Wright ed., op. cit., pag. 68-76
In hetzelfde jaar 1935 publiceerde Langer ook zijn standaard-
werk over de diplomatieke geschiedenis van het Imperialisme:
W.L. Langer, The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902, (Cambridge
Mass., 1968⁵).
17. W.L. Langer, "Farewell to Empire", in Explorations in crisis,
op. cit., pag. 244-259
18. Een samenvatting van dit werk in :
H.M. Wright ed., op. cit., pag. 81-88
19. Een samenvatting van dit werk in :
Ibidem, pag. 89-95

20. Een samenvatting van dit werk in : Ibidem, pag. 96-100.
Dit heel summier excerpt van de inleiding op Renouvin's "Les Politiques d'expansion impérialiste"(1949) doet de gedachte opkomen of Renouvin uit de politieke carrières van de vijf figuren generaliserende conclusies wil trekken. Wright is zelf die mening wel toegedaan in zijn inleiding (pag XII). Schrijver dezes wil hier geen oordeel over vellen, maar is wel van mening, dat uit een schets van de Europese expansie in een ander werk van Renouvin die extreme opstelling niet naar voren komt: P.Renouvin, Histoire des Relations internationales. Tome VI (Paris, 1955), pag. 36-55.
21. J.Gallagher/R.Robinson, "The Imperialism of Free Trade", The Economic History Review, pag. 1-15. Dit artikel is samengevat in : G.H.Nadel/P.Curtis, ed., "Imperialism and Colonialism", Main Themes in European History, pag. 97-111.
22. Ibidem, pag. 99: "Between 1841 and 1851 Great Britain occupied or annexed New Zealand, The Gold Coast, Labuan, Natal, The Punjab, Sind and Hong Kong. In the next twenty years British control was asserted over Berar, Oudh, Lower Burma and Kowloon, over Lagos and the neighbourhood of Sierra Leone, over Basutoland, Griqualand and the Transvaal; and new colonies were established in Queensland and British Columbia.
23. R.Robinson/J.Gallagher (with A.Denny), Africa and the Victorians the Official Mind of Imperialism. Zie verder: R.Robinson/J.Gallagher, "The Partition of Africa", The New Cambridge Modern History Vol XI, (Cambridge, 1962), pag. 593-640.
24. G.Barracclough, Introduction to Contemporary History(London, 1964), pag. 49-58.
25. D.K.Fieldhouse, "Imperialism: An Historiographical Revision", The Economic Historical Review, 1961, pag. 187-209,
26. Het is opvallend dat vrijwel alle auteurs - voor zover gebruikt- geobserveerd zijn door de Hobson-Lenin these. En hoewel zij zich steeds -terecht- afkeurend hierover uitlaten, komen sommigen echter niet toe aan een relevant geachte bijdrage tot de problematiek, zoals in : W.Sulzbach, Imperialismus und Nationalbewusstsein (Frankfurt a/M, 1959), pag. 206-220. (In dit werk wordt een min of meer religieuze verklaring gegeven voor het nationale gevoel binnen de naties, waarin het imperialisme als facet daarvan is ingecorporeerd).
27. D.K.Fieldhouse, The Colonial Empires, (London, 1966). Dit is de Engelse versie van het 29ste deel van de Fischer Weltgeschichte, die in 1965 in Frankfurt a/M verscheen.
28. Apart voor Zuid-Oost Azië is dit recent nagezocht, waarbij onder meer gebruik werd gemaakt van de ook hier geraadpleegde auteurs, in: J.S.Bastin, "Britain as an Imperial Power in South-East Asia in the 19th Century", Britain and the Netherlands in Europe and Asia, ed. J.S.Bromley and E.H.Kossmann (London, 1968).
29. H.Lüthy, "Colonisation and the History of Mankind", Journal of Economic History, 1961, pag. 483-495. Dit artikel is samengevat in : Nadel/Curtis ed., op.cit., pag. 26-37.

CAFE - SATE HAVENZICHT (Th. Vernet)

Het adres voor Saté

Diverse lekkere hapjes

&

'n heerlijk glas bier

Billijke prijzen

LAGE DER A 37 GEOPEND VAN 20.00 - 02.00 uur

Jan van Arkel

In de 14de eeuw verkeerde het bisdom Utrecht in een staat van verval. Het wereldlijk gebied bestaande uit het Nedersticht en het Oversticht werd overheerst door de naburige vorsten. De bisschop had binnen zijn gebied nauwelijks gezag. In het boek

Jan van Arkel, bisschop van Utrecht

bespreekt de auteur, Dr. C. A. Rutgers, hoe Jan van Arkel erin slaagde zijn bisdom sterk te maken door de positieve krachten der steden te bundelen en zijn eigen positie veilig te stellen zowel op wereldlijk als op kerkelijk terrein.

Een boeiend boek over een veelzijdig man.

f. 26,-. ISBN 90 01 07753 6

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij de uitgever

WOLTERS

-NOORDHOFF